

Grondslagen van Auditing & Assurance

Noordhoff

Prof. dr. Barbara Majoor RA

Grondslagen van Auditing & Assurance

Hoofdredactie

Prof. dr. G.C.M. Majoor RA

Auteurs

K. Deinum MSc RA CISA

Drs. R. van Deun RA

Prof. dr. E. Karssing

Prof. mr. dr. M. Pheijffer RA

Drs. D.M. de Groot-Kuipers RA

J. Schop-de Korte Msc RA

Negende druk

Noordhoff

Ontwerp omslag: G2K Creative Agency (Groningen-Amsterdam)

Omslagillustratie: Gettyimages

Technisch tekenwerk: Integra, Pondicherry, India

Eventuele op- en aanmerkingen over deze of andere uitgaven kunt u richten aan:
Noordhoff Uitgevers bv, Afdeling Hoger Onderwijs, Antwoordnummer 13, 9700 VB
Groningen of via het contactformulier op www.mijnnoordhoff.nl.

De informatie in deze uitgave is uitsluitend bedoeld als algemene informatie. Aan deze informatie kunt u geen rechten of aansprakelijkheid van de auteur(s), redactie of uitgever ontleen.

0 / 24

© 2024 Noordhoff Uitgevers bv, Groningen/Utrecht, Nederland.

Deze uitgave is beschermd op grond van het auteursrecht. Auteursrechten, databankenrechten en naburige rechten nadrukkelijk voorbehouden. Verwerking door kunstmatige intelligentie niet toegestaan. Wanneer u (her)gebruik wilt maken van de informatie in deze uitgave, dient u vooraf schriftelijke toestemming te verkrijgen van Noordhoff Uitgevers bv.

This publication is protected by copyright. Prior written permission of Noordhoff Uitgevers bv is required to (re)use the information in this publication.

ISBN(ebook) 978-90-01-03448-1

ISBN 978-90-01-03447-4

NUR 786

Woord vooraf

Voor je ligt de negende druk van *Grondslagen van Auditing & Assurance*, deel 1 uit de serie *Elementaire theorie accountantscontrole*. De uitgave is aangepast aan de actuele ontwikkelingen in wet- en regelgeving, en er is een nieuw hoofdstuk opgenomen over de beoordeling van duurzaamheidsverslaggeving (Environmental, Social en Governance (ESG)) in het bestuursverslag en de verklaring daarbij.

Grondslagen van Auditing & Assurance bevat alle stof over de ethiek en onafhankelijkheid van een accountant, de kern van de uitvoering van een controle-opdracht en de verantwoordelijkheid van de accountant voor het constateren van fraude en witwassen. Daarnaast bespreken de auteurs de structuur van de wet- en regelgeving voor accountants en het kader van de verschillende (assurance-) opdrachten. De definities die worden gebruikt zijn ontleend aan de *Handleiding Regelgeving Accountancy* (HRA). Achter in het boek is een overzicht opgenomen met de belangrijkste gebruikte definities. De kaders in de hoofdstukken ondersteunen de tekst of geven voorbeelden van de theorie. Ze laten de tekst leven en geven de student meer inzicht. Ieder hoofdstuk wordt afgesloten met vragen en opdrachten over de stof.

Het tweede deel van deze serie, *De praktijk van Auditing & Assurance*, is geheel toegespitst op de uitwerking van een controle-opdracht. Dit deel bevat in belangrijke mate specifieke branchegerichte toepassingen. Het derde deel uit de serie, *Bijzondere opdrachten*, behandelt de uitwerking van andere opdrachten dan de controle, beoordeling en samenstelling van de jaarrekening. In dit deel worden onder andere de beoordeling van een prognose en transactiegerelateerde adviesdiensten besproken.

Met deze drie delen ligt er een compleet naslagwerk dat het gehele terrein van zowel de regelgeving rondom het accountantsberoep als de toepassing ervan in de praktijk omvat. De serie biedt daarmee de accountancystudent een brede oriëntering op het beroep en de ervaren accountant een goede update van zijn kennis. Op de website studiemeister.noordhoff.nl vind je meer informatie over de verschillende delen uit de serie. Ook zijn op deze site de antwoorden op de vragen beschikbaar voor docenten.

Een speciaal woord van dank aan alle auteurs die aan eerdere edities hebben meegewerkt. De auteurs van deze nieuwe, negende editie houden zich van harte aanbevolen voor op- of aanmerkingen.

Breukelen, zomer 2023

Eindredactie:

Prof. dr. G.C.M. Major RA, hoogleraar accountancy aan Nyenrode Business Universiteit en werkzaam bij de Autoriteit Financiële Markten.

Inhoud

- 1 Betekenis van accountantscontrole 9**
 - 1.1 Ontstaan van het accountantsberoep 10
 - 1.2 Pincoffs-affaire 11
 - 1.3 Vraag naar accountantscontrole 12
 - 1.4 Verwachtingen van het maatschappelijk verkeer 17
 - Vragen/opdrachten 19

- 2 Organisatie van het accountantsberoep 23**
 - 2.1 Ontstaan van de beroepsorganisatie 24
 - 2.2 Titels en externe accountant 26
 - 2.3 Wettelijke regelingen voor het accountantsberoep 26
 - 2.4 Opleiding tot accountant en permanente educatie 29
 - Vragen/opdrachten 30

- 3 Regelgeving voor accountants 33**
 - 3.1 Regelgeving voor de individuele accountant en de accountantspraktijk 34
 - 3.2 Regelgeving voor de accountantspraktijk 36
 - 3.3 Wet op het accountantsberoep 39
 - 3.4 Wet tuchtrechtspraak accountants 41
 - 3.5 Betekenis van de (wettelijke) regelgeving voor jaarverslaggeving voor de accountantscontrole 43
 - Vragen/opdrachten 46

- 4 Ethiek voor accountants 49**
 - 4.1 Accountants en ethiek 50
 - 4.2 Nut en noodzaak van ethiek voor accountants 51
 - 4.3 Ethiek in het maatschappelijk verkeer 55
 - 4.4 Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA) 59
 - 4.5 Soorten ethische vraagstukken 65
 - 4.6 Tot slot: blijf je ethisch kompas ijkten! 72
 - Vragen/opdrachten 74

- 5 Onafhankelijkheid van de accountant 77**
 - 5.1 Relatie tussen de ViO, de VGBA en de Wta 78
 - 5.2 Wanneer is een accountant onafhankelijk? 79
 - 5.3 Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten 80
 - 5.4 Bedreigingen voor de onafhankelijkheid, principle-based-benadering en maatregelen 81
 - 5.5 Bedreigingen betreffende de persoonlijke onafhankelijkheid 84
 - 5.6 Bedreigingen betreffende de opdrachtrelatie 87
 - 5.7 Communicatie met het toezichthoudend orgaan bij een OOB-controlecliënt 93
 - Vragen/opdrachten 95

- 6 Fraude en witwassen 99**
 - 6.1 Constateren van fraude tijdens de controle-opdracht 100
 - 6.2 Constateren van fraude tijdens de beoordelingsopdracht en de samenstellingsopdracht 106
 - 6.3 Constateren van onwettig handelen tijdens de controle-opdracht 107
 - 6.4 Wettelijke meldplicht inzake fraude 108
 - 6.5 Fraude en het strafrecht 113
 - 6.6 Wettelijke meldplicht inzake witwastransacties 114
 - 6.7 Handreikingen NBA 116
Vragen/opdrachten 119

- 7 Opdrachtenkader 123**
 - 7.1 Soorten opdrachten 124
 - 7.2 Assurance-opdrachten 126
 - 7.3 Beoordelingsopdracht 131
 - 7.4 Aan assurance verwante opdrachten 135
 - 7.5 Verschillen tussen de soorten opdrachten 139
Vragen/opdrachten 140

- 8 Doelstellingen van de jaarrekeningcontrole 145**
 - 8.1 Doel van en verantwoordelijkheden bij de jaarrekeningcontrole 146
 - 8.2 Uitgangspunten voor het oordeel over de jaarrekening 147
 - 8.3 Axiomatisch voorbehoud 149
 - 8.4 Nadere uitwerking van de beweringen en de controledoelstellingen 150
 - 8.5 Het controleproces 154
Vragen/opdrachten 156

- 9 Materialiteit 159**
 - 9.1 Het begrip materialiteit 160
 - 9.2 Bepalen van de materialiteit 162
 - 9.3 Evalueren van geïdentificeerde afwijkingen en schattingsverschillen 165
Vragen/opdrachten 169

- 10 Risicoanalyse 173**
 - 10.1 Risicoanalyse in de controle 174
 - 10.2 Accountantscontrole risico 177
 - 10.3 Inschatten van een risico van een afwijking van materieel belang 178
 - 10.4 Significante risico's 182
 - 10.5 Interne beheersing 183
Vragen/opdrachten 191

- 11 Controle-informatie 197**
 - 11.1 Het begrip controle-informatie 198
 - 11.2 Kwaliteit van de controle-informatie 199
 - 11.3 Systeemgerichte en gegevensgerichte controlewerkzaamheden 202
 - 11.4 Soorten controlewerkzaamheden 209
Vragen/opdrachten 218

- 12 Betekenis van IT voor de accountantscontrole 223**
 - 12.1 IT in de controlestandaarden 224
 - 12.2 De IT-geïntegreerde controleaanpak 225
 - 12.3 Voor de jaarrekening relevante general IT controls 235
Vragen/opdrachten 239

13	Controleverklaringen	243
13.1	Algemeen	244
13.2	Opbouw van de controleverklaring	244
13.3	Oordeel in de controleverklaring	246
13.4	Aanvullende paragrafen	251
	Vragen/opdrachten	253
14	De impact van duurzaamheid op ondernemingen en de rol van de accountant	257
14.1	De achtergrond van duurzaamheid	258
14.2	Wet- en regelgeving over duurzaamheidsverslaggeving	259
14.3	De impact van de CSRD en de ESRS op ondernemingen	262
14.4	De rol van de accountant	270
	Vragen/opdrachten	276
	Lijst van afkortingen	278
	Kernbegrippenlijst	280
	Register	293

0123

1

Betekenis van accountantscontrole

- 1.1 **Ontstaan van het accountantsberoep**
- 1.2 **Pincoffs-affaire**
- 1.3 **Vraag naar accountantscontrole**
- 1.4 **Verwachtingen van het maatschappelijk verkeer**

Bedrijven zijn belangrijke spelers in de samenleving. Mensen zijn zich ervan bewust dat bedrijven een grote mate van impact hebben in de maatschappij en op een duurzame samenleving. Daarmee ontstaat bij andere groepen in de samenleving een toenemende mate behoefte aan inzicht in de (financiële) situatie van bedrijven. Deze ontwikkelingen hebben een belangrijke invloed op de inhoud van de (financiële) verantwoordingsinformatie en de openbaarmaking daarvan. Op grond van verschillende wettelijke bepalingen hebben bedrijven de plicht verantwoording af te leggen aan externe belanghebbenden. Het is van essentieel belang dat deze informatie betrouwbaar is. Dit is niet alleen belangrijk voor het bedrijf zelf, maar ook voor andere betrokkenen (stakeholders), zoals aandeelhouders, werknemers, kredietverleners en niet-gouvernementele organisaties (ngo's). Dit is de basis van de vraag naar accountantscontrole. Een van de kerntaken van accountants bestaat uit het uitvoeren van controleopdrachten. In dit hoofdstuk besteden we aandacht aan het ontstaan van het accountantsberoep en bespreken we onder andere de Pincoffs-affaire, die in Nederland (eind negentiende eeuw) de aanleiding geweest voor de ontwikkeling van het beroep in zijn huidige vorm. Daarnaast bespreken we enkele andere theorieën die de vraag en het aanbod van controlediensten verklaren, waaronder de agency-theorie en de vertrouwenstheorie van Limperg,

LEERDOELSTELLINGEN

Na bestudering van dit hoofdstuk ben je in staat om:

- 1 de ontstaansgeschiedenis van het accountantsberoep in Nederland en het ontstaan van de accountantsfunctie in het kader van de economische ontwikkelingen te beschrijven;
- 2 de geschiedenis van de organisatie van het accountantsberoep in Nederland met de Pincoffs-affaire als een directe aanleiding daarvoor te beschrijven;
- 3 de maatschappelijke ontwikkelingen die een rol spelen in regelgeving, verantwoording en controle te omschrijven;
- 4 uit te leggen wat de doelstelling van de controle van een jaarrekening is;
- 5 de toegenomen vraag naar accountantscontrole te verklaren aan de hand van de historische ontwikkeling;
- 6 de belangrijkste wetenschappelijke theorieën die de vraag naar accountantscontrole analyseren uit te leggen: de informatietheorie, de agencytheorie, de verzekeringstheorie en de vertrouwenstheorie;
- 7 de verwachtingen van het maatschappelijk verkeer en de verwachtingskloof uiteen te zetten; en
- 8 het vakgebied van Auditing & Assurance te omschrijven.

1.1 Ontstaan van het accountantsberoep

Het accountantsberoep is in vergelijking met tal van andere vrije beroepen nog betrekkelijk jong. Het beroep is in Nederland aan het eind van de negentiende eeuw ontstaan en heeft zich pas halverwege de twintigste eeuw in zijn huidige vorm ontwikkeld.

Het ontstaan van het beroep houdt verband met de groei van ondernemingen als gevolg van de industriële revolutie in de negentiende eeuw, met de daarbij behorende scheiding tussen eigendom en beheer. De noodzaak tot het beschikken over voldoende risicodragend vermogen voor de financiering van de investeringen in fabrieken leidde tot de opmars van naamloze vennootschappen met doorgaans grote aantallen – vaak anonieme – aandeelhouders. Hierdoor ontstond bij de aandeelhouder de behoefte om zekerheid te verkrijgen over de vraag of het management de gedelegeerde taken uitvoerde in overeenstemming met de verstrekte opdracht. Dat was een belangrijke basis voor de behoefte aan accountantscontrole.

Accountantscontrole

Het woord controle uit de term accountantscontrole komt van de Latijnse woorden *contra* (tegen) en *rotulus* (schrijfrol). Controle is het achteraf toezien of iets goed is gegaan. Een onderzoek of aan regels is voldaan is een controle. Accountantscontrole kan worden omschreven als de externe en onafhankelijke controle door een accountant van (met name) de jaarrekening van een organisatie. Op basis van een dergelijke controle geeft de accountant een controleverklaring bij de jaarrekening. In het Engels spreken we vaak over een *financial statement audit*. De term audit is afgeleid van het Latijnse *audire* (aanhoren). Dit houdt verband met het feit dat in het verre verleden de verantwoording werd afgelegd door de rekening voor te lezen.

Audit

Voor een goed begrip van de doelstelling van accountantscontrole is het belangrijk te weten hoe het accountantsberoep is ontstaan. In Nederland is dat mede te danken aan de Pincoffs-affaire.

1.2 Pincoffs-affaire

De aanleiding voor het ontstaan van het accountantsberoep in Nederland is te vinden in de grootschalige fraude die in 1879 aan het licht trad: de Rotterdamse affaire Pincoffs.

Lodewijk Pincoffs (1827-1911) was een koopman en reder die in Rotterdam in hoog aanzien stond. Hij bezat talrijke ondernemingen, waaronder de naamloze vennootschap Afrikaansche Handelsvereniging (A.H.V.). Behalve zakenman was hij een bekend politicus. Hij was voor de liberalen onder meer lid van de gemeenteraad van Rotterdam, lid van de Provinciale Staten van Zuid-Holland en van de Eerste Kamer. Hij wees zelfs tweemaal een aanbieding af om minister van Financiën te worden. Geholpen door het gunstige economische klimaat vergrootte hij in hoog tempo zijn belangen en zijn invloed in het zakenleven. Zo werkte hij mee aan de oprichting van de Rotterdamsche Bank, de Holland-Amerika Lijn en aan de vestiging van Heineken's Bierbrouwerijen in Rotterdam. Een gerespecteerd en invloedrijk man dus. Men zegt dat de Rotterdamse burgemeester dagelijks, op weg naar het stadhuis, bij hem langskwam om de belangen van Rotterdam te bespreken.

Met de Afrikaanse zaken van Pincoffs ging het in de jaren zeventig van de negentiende eeuw slecht. Door allerlei kunstgrepen probeerde hij dat te verbloemen. Hij wist zelfs prins Hendrik der Nederlanden zo ver te krijgen dat deze, als grote publiekstrekker, erevoorzitter werd van de Afrikaansche Handelsvereniging en een brief ondertekende met de aanbeveling voor het verschaffen van meer kapitaal. Pincoffs was in nauw zakelijk contact met vele groten der aarde. Hun hulp kwam echter te laat en na krampachtige laatste reddingspogingen klapte in 1879 het Pincoffs-imperium in elkaar. Pincoffs wist nog net met vrouw en kinderen en koffers vol bezittingen in het geniep naar de Verenigde Staten te ontsnappen, om nooit meer terug te keren.

Op die dag stonden de aandelen van de Afrikaansche Handelsvereniging nog op 100% van de nominale waarde, zo onverwacht kwam zijn val. Het *Handelsblad* schreef: 'De A.H.V. deelde steeds goede dividenden uit en had algemeen en bij een ieder groot krediet: nu komt echter uit dat de directeuren sedert 8 à 10 jaren valsche balansen hebben doen opmaken, hetgeen niet te controleeren was, daar doch de zeilende goederen en vooral de voorraden van goederen aan hunne buitenlandse factorijen op hunne opgave aangenomen moesten worden.'

Tijdens het strafproces dat volgde bleek een geflatteerde miljoenenwinst in werkelijkheid een groot verlies te zijn. Door het plegen van valsheid in geschrifte had Pincoffs bijna twaalf miljoen gulden verduisterd, voor die tijd een astronomisch bedrag. Een groot aantal particuliere beleggers, onder wie veel kleine spaarders, raakte flinke sommen geld kwijt. In het strafproces werd Pincoffs bij verstek tot een gevangenisstraf van acht jaar veroordeeld, maar dat kon door zijn vlucht niet worden uitgevoerd. Dit in tegenstelling tot de veroordeling van zijn compagnon die hierin werd meegesleurd en twee jaar gevangenisstraf kreeg.

Deze affaire vormt een mijlpaal door de grote omvang en vooral door de nasleep die zij heeft gekregen. Achteraf gezien is het meest opmerkelijke dat Pincoffs steeds het volle vertrouwen had gekregen. Van een daadwerkelijk kritisch toezicht was geen sprake. Johan de Vries, die in het boek *Geschie-*

denis der Accountancy in Nederland deze 'boekhoudfraude' beschrijft, constateert dat in een sfeer van waardigheid, fatsoen en vriendschap het niet nodig werd geacht te controleren en dat Pincoffs daardoor zijn gang had kunnen gaan. Wellicht is dat te verklaren door zijn dominerende, biologerende en geen tegenspraak duldende persoonlijkheid, die ervan overtuigd was dat hij elke tegenslag met onbegrensd zelfvertrouwen door overdonderen de baas kon worden, zo schrijft een andere geschiedschrijver. Dit lezend valt op dat ook bij de analyses van de boekhoudschandalen die in het begin van de eenentwintigste eeuw (dus meer dan honderd jaar later) het vertrouwen in de financiële verslaggeving hebben geschaad, gewag wordt gemaakt van dominerende persoonlijkheden aan de top en ontbrekende of ontoereikende controle.

Het Pincoffs-schandaal legde in 1879 de gebreken in de boekhouding en in de controle in het bedrijfsleven bloot, en zorgde voor het laatste zetje dat nodig was voor het ontstaan van de accountantsfunctie. In 1879 verscheen het boekje *Proeve van administratieve controle in vennootschappen van koophandel* van C.J. Theunissen, later de eerste voorzitter van het Nederlandsch Instituut van Accountants (NIVa). Theunissen pleitte voor een door commissarissen van vennootschappen aangestelde controleur. In datzelfde jaar werd in de Nieuwe Afrikaansche Handelsvennootschap een controleur benoemd. Enige jaren later volgde de oprichting van het Bureau van Boekhouding 'Confidentia' te Rotterdam, dat het eerste Nederlandse accountantskantoor kan worden genoemd, hoewel toen de benaming 'accountant' nog niet werd gebruikt.

In de beginjaren van het NIVa was de controletaak van de accountant nog beperkt. Confidentia noemde als belangrijkste taken onder andere: 'het aanleggen, bijhouden en controleeren van koopmansboeken, het in orde brengen van verwarde boekhouding, het toezicht uitoefenen, administreren en assisteerende bij likwidatiën en boedelscheidingen, de arbitrage bij geschillen over boekhouding of balansopmaken, het optreden als controleur van Naamloze Vennootschappen, en het adviseren in administratieve aangelegenheden en in kwesties van boekhouding.' Opvallend is de breedte van het werkkterrein zoals Confidentia dat zag. Controle werd toen nog opgevat als een vorm van 'naziën'.

1.3 Vraag naar accountantscontrole

De Pincoffs-affaire illustreert een belangrijk gegeven, namelijk dat een onbeperkt vertrouwen in andere mensen in de (financiële) wereld te risicovol is. Het mitigeren van dit risico is een belangrijke basis voor de vraag naar accountantscontrole. Diverse wetenschappers hebben op basis van dit fundament de vraag naar accountantscontrole theoretisch geanalyseerd. We bespreken in deze paragraaf een aantal van deze theorieën. Een van de theorieën is de vertrouwenstheorie van Limperg, die de basis vormt voor het onderzoek naar de vertrouwens kloof.

De belangrijkste wetenschappelijke theorieën voor het verklaren en analyseren van de behoefte aan accountantscontrole zijn:

- de *informatietheorie*, die een economische onderbouwing van de behoefte aan accountantscontrole geeft;

- de *agency-theorie*, die afkomstig is van de financieringsleer en zich richt op scheiding tussen eigendom en leiding van een onderneming en op de complicaties die zich daarbij kunnen voordoen;
- de *verzekeringstheorie*, waarbij de controlekosten worden gezien als een premie voor het overdragen van het risico van onjuiste informatie;
- de *vertrouwenstheorie*, waarbij het uitgangspunt is dat het bestaansrecht van de accountantscontrole afhankelijk is van het vertrouwen dat de controlefunctie van de accountant wekt bij het maatschappelijk verkeer.

1.3.1 Informatietheorie

De informatietheorie verklaart de behoefte aan accountantscontrole vanuit het informatierisico. Dat wil zeggen: het risico dat onjuiste informatie is verschaft. De informatietheorie richt zich met name op de relatie tussen het management en het maatschappelijk verkeer (dat wil zeggen: de bij de onderneming betrokken belanghebbenden) en beschouwt een onafhankelijke controle als een *public good*. De (financiële) markten zouden zonder de onafhankelijke controle ten behoeve van het maatschappelijk verkeer niet efficiënt werken. We illustreren dit met een voorbeeld.

Informatierisico

VOORBEELD 1.1

Kredietaanvraag

Een onderneming heeft een kredietaanvraag gedaan bij een of meer banken. Bij de beslissing om het krediet te verlenen neemt de bank een aantal factoren in beschouwing. Een van die factoren is de financiële positie van de onderneming in kwestie, die kan worden afgeleid uit de door haar opgestelde jaarrekening. Indien de bank besluit om de lening te verstrekken, dan is het rentepercentage dat zij offreert waarschijnlijk opgebouwd uit de volgende componenten:

- een risicovrije rentevoet, bijvoorbeeld gebaseerd op het rendement van staatsobligaties;
- een opslag voor het ondernemersrisico. Deze component correspondeert met het risico dat de onderneming de lening niet kan terugbetalen vanwege tegenvallende economische omstandigheden, onverwachte concurrentie, calamiteiten of slecht management;
- een opslag voor het informatierisico. Deze component houdt verband met het risico dat de bank zich bij haar besluitvorming baseert op onjuiste informatie, zoals een onjuiste jaarrekening.

Als de bank het informatierisico voor een onderneming lager inschat, dan zal dat leiden tot een lager rentepercentage. Het toepassen van accountantscontrole op jaarrekeningen van ondernemingen heeft volgens de informatietheorie tot gevolg dat vermogensverschaffers in het algemeen het informatierisico lager zullen inschatten en daarom een lagere vergoeding zullen vragen voor het door hen ter beschikking gestelde vermogen.

De oorzaak van het bestaan van het informatierisico kan worden gevonden in vier factoren:

- 1 de afstand van de gebruiker tot het te beoordelen object
- 2 het bestaan van tegengestelde belangen

- 3 de toenemende omvang van de te verwerken gegevens
- 4 de complexiteit van de transacties

De afstand tot het object houdt in dat de gebruiker het object niet direct zelf kan waarnemen, maar altijd afhankelijk is van anderen voor het verga- ren van informatie, met als gevolg dat informatie niet volledig is of verminkt raakt bij de tussenschakels. Dit fenomeen kan worden geïllustreerd met wat er gebeurt bij het spelletje waarbij een boodschap door een aantal per- sonen in een kring fluisterend wordt doorgegeven: deze boodschap keert uiteindelijk totaal onherkenbaar terug bij de oorspronkelijke zender. Tegengestelde belangen hebben in het algemeen tot gevolg dat de ver- strekte informatie gekleurd is of tendenties bevat. In voorbeeld 1.1 zal de directie de neiging hebben om prognoses een gunstiger aanzien te geven.

Voor de gebruiker van de informatie bestaan de volgende mogelijkheden om het informatierisico te beperken:

- Hij kan zelf de informatie gaan controleren.
- Hij kan het risico beperken door het eisen van schadevergoedingen bij het verstrekken van onjuiste informatie.
- Hij kan controle van de informatie door een onafhankelijke deskundige eisen.

De eerste optie is niet praktisch en niet efficiënt, indien dit inhoudt dat alle gebruikers zelf hun controle zouden uitvoeren. Het beperken van het risico door schadevergoeding te eisen bij het verstrekken van onjuiste in- formatie is vaak niet haalbaar, want het is niet waarschijnlijk dat geleden schade altijd kan worden verhaald.

De derde optie ligt het meest voor de hand, zeker wanneer er meer gebrui- kers in het spel zijn. De controle wordt opgedragen aan een onafhankelijke deskundige. De inschakeling van de externe deskundige wordt economisch gerechtvaardigd:

- voor zover de voordelen van het verlaagde informatierisico groter zijn dan de kosten verbonden aan het inschakelen van de onafhankelijke deskundige; of
- (beredeneerd vanuit de huishouding) voor zover de kosten van de con- trole lager zijn dan de besparing op de financieringskosten.

1.3.2 Agency-theorie

De agency-theorie (zie figuur 1.1) verklaart de behoefte aan accountantscon- trole vanuit de tegengestelde belangen tussen management en aandeelhou- ders. In het economisch verkeer sluiten ondernemingen dagelijks contracten af voor het leveren van goederen en diensten. Bij overeenkomst verplicht de lasthebber (agent) zich om bepaalde diensten te verrichten ten behoeve van de lastgever (principaal). Bij ondernemingen bestaat meestal een scheiding tussen leiding en eigendom. In feite is er sprake van een overeenkomst tus- sen het management van een onderneming (de lasthebber) en de eigenaar (de lastgever), waarbij de lasthebber de bedrijfsvoering voor zijn rekening neemt ten behoeve van de lastgever. Belangentegenstellingen tussen de principaal (de aandeelhouders) en de agent (het management) zijn daarbij niet ondenkbaar. Aandeelhouders hebben er namelijk belang bij dat winsten volledig worden verantwoord; deze zijn immers direct van invloed op de waar- de van hun aandeel en de uit te keren dividenden. Het management kan er echter belang bij hebben de winsten niet volledig te verantwoorden en waar-

den uit de onderneming te onttrekken of zichzelf excessieve beloningen toe te kennen. Het management kan ook beslissingen nemen die niet direct in het belang van de principaal zijn.

De principalen lopen dus risico en om dit risico te reduceren hebben zij beheersingssystemen gecreëerd. Het afleggen van verantwoording door middel van de jaarrekening maakt deel uit van die systemen. De controle op deze verantwoording door een onafhankelijke deskundige (monitor) verhoogt de betrouwbaarheid van die informatie.

De kosten die het gevolg zijn van de scheiding van eigendom en beheer en van de delegatie van bevoegdheden worden aangeduid als agency costs.

Agency costs bestaan uit:

- de kosten die het management maakt om aan te tonen dat het zijn afspraken nakomt;
- de kosten die de aandeelhouders maken om het management te controleren;
- het verlies door managementbeslissingen die niet optimaal zijn voor de aandeelhouders.

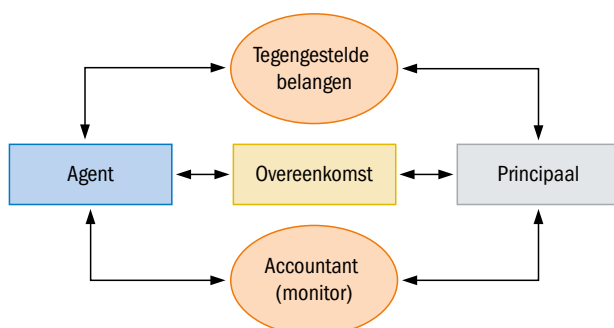
Agency costs

De toegevoegde waarde van accountantscontrole bestaat in deze visie uit het op economisch rationele, onafhankelijke en deskundige wijze vaststellen van de getrouwheid van de jaarrekening. De inschakeling van de accountant door de aandeelhouders is in deze theorie het resultaat van een minimalisatie van de hiervoor genoemde agency costs.

Hierbij moet worden aangetekend dat de agency-theorie zich primair richt op de relatie tussen het management en de aandeelhouder. Een van de gevolgen hiervan is dat de relatie tussen de accountant en het maatschappelijk verkeer (belanghebbenden van de huishouding) onderbelicht blijft in deze theorie. Tot het maatschappelijk verkeer worden in het algemeen gerekend: de aandeelhouders, mogelijk toekomstige aandeelhouders, werknemers, leveranciers, financiers en overheidsorganen.

Maatschappelijk verkeer

FIGUUR 1.1 Agency-theorie

1.3.3 Verzekeringstheorie

In de verzekeringstheorie worden de controlekosten gezien als een vergoeding voor het overdragen van het risico van onjuiste informatie. De te betalen 'premie' in de vorm van de kosten van accountantscontrole staat tegen-

over het risico van onbetrouwbare informatie en de gevolgen van beslissingen die op basis van die onbetrouwbare informatie worden genomen. Binnen deze theorie is het vanzelfsprekend dat de accountant kan worden aangesproken door opdrachtgevers en gebruikers van de verklaring indien achteraf blijkt dat de controleverklaring ten onrechte is afgegeven.

Er kunnen twee vormen van aansprakelijkheid van de accountant worden onderscheiden:

- 1 de specifieke aansprakelijkheid ten opzichte van de opdrachtgevers; dit is de contractuele aansprakelijkheid voortvloeiend uit overeenkomsten, zoals bij wanprestatie
- 2 de aansprakelijkheid ten opzichte van derden (het beroep van accountant en het maatschappelijk verkeer), ook bekend als wettelijke aansprakelijkheid voortvloeiend uit een onrechtmatige daad

De wettelijke aansprakelijkheid is de minst voorspelbare van de twee en kan in principe tot onverwachte claims leiden van gebruikers die oorspronkelijk wellicht niet bekend waren bij de accountant. Binnen de verzekeringstheorie past het om de aansprakelijkheid te beperken tot die groepen waarvan de accountant weet of behoorde te weten dat zij gebruik zouden kunnen maken van de door hem gecertificeerde informatie.

1.3.4 Vertrouwenstheorie

De vertrouwenstheorie is in 1926 ontwikkeld door prof. dr. Th. Limperg jr., een van de grondleggers van het Nederlandse accountantsberoep. In de vertrouwenstheorie staat het maatschappelijk verkeer centraal. De accountant is volgens deze theorie de vertrouwensman van het maatschappelijk verkeer. Volgens de vertrouwenstheorie is het bestaansrecht van de accountantscontrole afhankelijk van het vertrouwen dat de controlefunctie van de accountant wekt bij het maatschappelijk verkeer. De mate van vertrouwen bepaalt op die grond ook de omvang van de verantwoordelijkheid van de accountant en is daarom doorslaggevend voor de aard en omvang van de uit te voeren controlewerkzaamheden. De vertrouwenstheorie stelt dat de functie van 'vertrouwensman van het maatschappelijk verkeer' moet worden beschermd door eisen te stellen aan de aard en omvang van de controlewerkzaamheden.

Deze eisen worden geduid in het begrip 'deugdelijke grondslag'. De deskundigheid van de accountant en de kwaliteit van de uitgevoerde controlewerkzaamheden bepalen deze deugdelijke grondslag.

De theorie van Limperg vertoont sterke overeenkomsten met de hiervoor besproken theorieën voor wat betreft het verklaren van de vraag naar accountantscontrole. De vertrouwenstheorie heeft bovendien eisen aan het functioneren van accountants geformuleerd. Daarmee is de vertrouwenstheorie bovenal een normatieve theorie, terwijl de informatietheorie, de agency-theorie en de verzekeringstheorie vooral verklarende theorieën zijn.

De vertrouwenstheorie van Limperg kan als volgt worden samengevat. Enerzijds wekt de accountant bij het maatschappelijk verkeer een zeker vertrouwen op en dient de accountant zijn werkzaamheden hierop af te stemmen. Anderzijds moet de accountant ervoor zorgen dat de door hem gedane mededelingen bij het maatschappelijk verkeer geen groter vertrouwen oproepen dan zijn werkzaamheden en bevindingen rechtvaardigen.

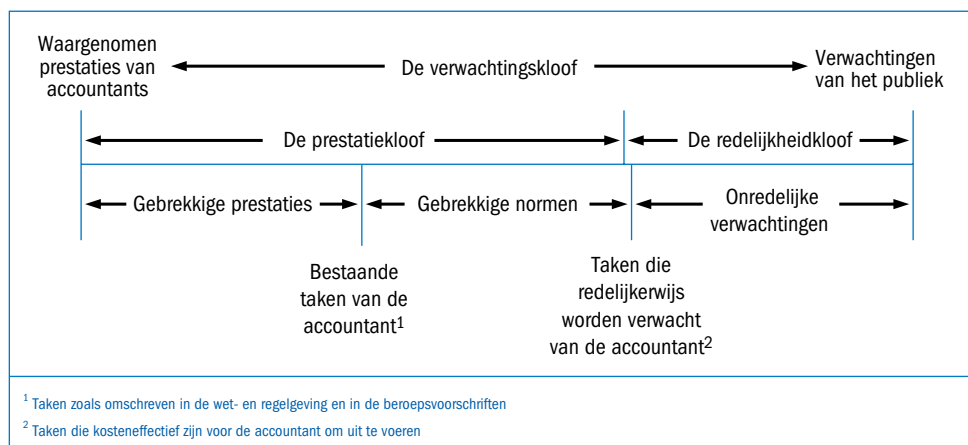
1.4 Verwachtingen van het maatschappelijk verkeer

De hiervoor besproken vertrouwenstheorie van Limperg positioneert de accountant als ‘vertrouwensman van het maatschappelijk verkeer’. Hiermee bedoelde Limperg dat de accountant moet voldoen aan de verwachtingen van de gebruikers over de kwaliteit van de dienstverlening van accountants. De kwaliteit van een product of dienst in het algemeen wordt bepaald door de mate waarin het betreffende product of de betreffende dienst voldoet aan de verwachtingen van de gebruikers. Als niet wordt voldaan aan die verwachtingen is er sprake van een verwachtingskloof.

We bespreken in dit kader de theorie van Porter over de verwachtingskloof. Porter maakt hierbij onderscheid tussen een prestatiekloof en een redelijkheidskloof (zie figuur 1.2).

Verwachtings-
kloof

FIGUUR 1.2 Verwachtingskloof

Bron: Porter, 1993

De prestatiekloof bestaat uit twee onderdelen: tekortkomingen in de standaarden en tekortschietende prestaties. De kloof als gevolg van tekortschietende standaarden heeft betrekking op de verantwoordelijkheden die redelijkerwijs van de accountant mogen worden verwacht en de verantwoordelijkheden die de accountant op grond van bestaande wet- en regelgeving heeft. De prestatiekloof ontstaat door een verschil in verwachtingen tussen wat een accountant presteert en wat de gebruikers verwachten. Dit verschil heeft betrekking op tekortkomingen in de controle.

Prestatiekloof

De redelijkheidskloof heeft betrekking op wat er redelijkerwijs verwacht kan worden van accountantscontrole en wat het maatschappelijk verkeer vindt dat een accountant moet leveren. Dan gaat het vooral over verwachtingen over de aard van de controle, de reikwijdte ervan en inherente beperkingen van een controle. Voorbeelden hiervan zijn fraude als gevolg van samenspanning door de leiding of een onverwacht faillissement terwijl in de regel over het afgelopen jaar nog een goedkeurende controleverklaring is verstrekt.

Redelijkheidskloof

Informatiekloof

Onderdeel van de verwachtingskloof is de informatiekloof: het verschil tussen de hoeveelheid en de kwaliteit van de informatie die een gebruiker comfort geeft bij het nemen van zijn beslissingen en de feitelijke informatie die in de vorm van een jaarrekening met controleverklaring naar buiten wordt gebracht.

Initiatieven om de verwachtingskloof te dichten

Het is duidelijk dat het dichten van de verwachtingskloof belangrijk is voor het vertrouwen in het accountantsberoep. Zowel de NBA, de regelgever (ministerie van Financiën) als de toezichthouder (Autoriteit Financiële Markten) doen inspanningen om deze kloof te dichten.

Voorbeelden daarvan zijn:

- het door de NBA-werkgroep 'Toekomst accountantsberoep' opgestelde rapport *In het publiek belang* (2015), waarin de werkgroep stelt dat er een andere cultuur nodig is binnen de accountancy om het vertrouwen in de sector te herstellen;
- het instellen van de 'Stuurgroep publiek belang' van de NBA in 2017 om een verdere impuls te geven aan de duurzame kwaliteitsverbetering van de accountantscontrole;
- de benoeming van kwartiermakers in 2020 door de minister van Financiën om de duurzame verbetering binnen de accountancysector aan te jagen;
- het instellen van een expertgroep in 2023 door het ministerie van Financiën en de NBA om advies te geven over de herziening van de accountancy-opleiding en het beroepsprofiel;
- nieuwe regelgeving over kantoorroulatie en de onafhankelijke externe raad van commissarissen bij OOB-accountantsorganisaties om de onafhankelijkheid en de governancestructuur van OOB-accountantsorganisaties te versterken.

Vragen/opdrachten

Vragen

- 1.1** Wat is een leerpunt uit de Pincoffs-affaire die verklaart waarom er behoefte aan accountantscontrole is ontstaan?
- 1.2** Op welke wijze verbloemde Pincoffs de verliezen in zijn onderneming?
- 1.3** Een opdracht tot accountantscontrole is te omschrijven als 'een door de accountant gehonoreerd verzoek van de opdrachtgever tot het verrichten van het geheel van werkzaamheden dat erop gericht is een (relatief) hoge, maar niet absolute mate van zekerheid te verkrijgen omtrent de getrouwheid van financiële (en soms niet-financiële) informatie'.
- a** Waarom is in deze omschrijving 'een (relatief) hoge, maar niet absolute mate van zekerheid' gebruikt in plaats van alleen 'zekerheid'?
 - b** Waarom is in deze omschrijving 'getrouwheid' gebruikt in plaats van 'juistheid'?
- 1.4** Het maatschappelijk verkeer wenst 'zekerheid' over de 'juistheid van informatie'. Is de in vraag 1.3 gegeven omschrijving van de controle dan in tegenpraak met de vertrouwenstheorie van Limperg, volgens welke de accountant gerechtvaardigde verwachtingen niet mag beschamen? Motiveer je antwoord.
- 1.5** Wat is volgens de informatietheorie de invloed van de accountantscontrole op het rentepercentage van kredieten?
- 1.6** Welke mogelijkheden hebben de gebruikers om het informatierisico te beperken?
- 1.7** Wat is de rol van de agent, de principaal en de monitor bij de agency-theorie?
- 1.8** Waaruit bestaan agency costs?
- 1.9** Welke twee vormen van aansprakelijkheid worden onderscheiden in het geval dat een accountant wordt aangesproken voor een afwijking in de controleverklaring?
- 1.10** Welke twee richtingen voor het optreden van de accountant worden in de vertrouwenstheorie van Limperg genoemd?
- 1.11** Waarin verschilt de plaats van het maatschappelijk verkeer in de agency-theorie in vergelijking met de vertrouwenstheorie?

1.12 Wat bedoelt Limperg met de accountant als ‘vertrouwensman van het maatschappelijk verkeer’?

1.13 Wat houdt de verwachtingskloof in? Licht dit toe aan de hand van een schema.

Opdrachten

1.1 De beherend vennoot van een scheeps-cv waarin een groot aantal particulieren participeert als commanditaire vennoot, verstrekt aan accountantskantoor Welvaart de opdracht tot controle van de jaarrekening over jaar T, met het verzoek daarbij een goedkeurende controleverklaring te verstrekken. Geef vanuit de agency-theorie aan:

- a** wie de agent is;
- b** wie de principaal is;
- c** wie de monitor is.

1.2 Bij het uitvoeren van de controle-opdracht in opdracht 1.1 bestaat het gevaar van een verwachtingskloof. Geef op basis van opdracht 1.1 en figuur 1.2 concreet aan welke elementen de verwachtingskloof kunnen veroorzaken.